

Міхайліна Тетяна Вікторівна,
*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

Гоцуляк Юрій Вікторович,
*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави
і права та адміністративного права
Донецького національного університету імені Василя Стуса*

ЗМІСТ ПРАВА ЯК КОМПЛЕКСНА ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА КАТЕГОРІЯ

У статті досліджено специфічні ознаки змісту права як комплексної загальнотеоретичної категорії.

Зроблено висновок, що до змісту права належать: інтерес, вольове начало, інтелектуальне начало, а також існуюче та належне.

Виявлено, що хоча інтерес на етапі формування права виступає віддзеркаленням фактичних потреб осіб, але є набагато ширшим за потреби, зокрема за рахунок того, що, по-перше, однією потребою може зумовлюватися певна кількість інтересів, а, по-друге, інтерес може породжуватися і чинним правом як наслідок його дії.

Стверджується, що норма права виступає квінтесенцією системності, законів формальної логіки та юридичної техніки. Тобто для створення права використовується весь арсенал засобів раціонального мислення, напрацьованих людством. Але інтелектуальне (раціональне) начало у змісті права не можна сприймати виключно у вигляді дотримання правил формальної логіки, хоча це повинно бути невід'ємною якістю правових приписів. У широкому сенсі інтелектуальне начало виявляється, з одного боку, у правильній оцінці інтересів під час переведення їх у зміст права та вибір вірних методів впливу на них, а, з іншого, як інструмент раціональної оцінки змісту норми її адресатом для наступного втілення у фактичній поведінці.

Водночас дослідження інтелектуального моменту в змісті права повинно відбуватися виключно у комплексі із вольовим, бо сепаратизація зазначених категорій позбавляє сенсу будь-яку з них. Вольовий момент опосередковує не лише правову поведінку адресата правових приписів, а й, наприклад, волю законодавця, що спонукає його досягти мети впорядкування суспільних відносин за допомогою правильно інтерпретованих та грамотно відображених на рівні нормативно-правових актів інтересів. Тобто одного розуміння потреб та необхідних для їхнього задоволення засобів ще недостатньо, якщо бракує волі на їхнє втілення.

Щодо існуючого та належного у змісті права робиться висновок, що формалізована норма повинна відбиватися у своєму змісті як фактичний стан речей (право у статиці), так і закласти певну кількість прогнозованих моделей регулювання на майбутнє (право у динаміці). В іншому разі нормативно-правові приписи будуть приречені на стрімке застарівання.

Ключові слова: *зміст права, воля, вольове начало, раціональне начало, інтерес у праві, існуюче у праві, належне у праві.*

Постановка проблеми. Теоретично загальноприйнятим є підхід до права як до єдності його форми та змісту. Проте, якщо формальна визначеність є більш-менш усталеною категорією, то до змісту права виникає багато питань, оскільки він, переважно, визначається не «у чистому вигляді», а через характеристики його складових, які у розумінні різних авторів абсолютно неоднорідні. Зокрема неоднозначність спостерігається вже у структурному аналізі змісту права, віднесенні до його складу тих чи інших елементів. Ще більшою мірою суб'єктивізм характерний для визначення сутності певних його складників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст права як комплексну категорію досліджували такі знані фахівці у сфері теорії держави і права, як-от С. Алексєєв, В. Лазарєв, А. Малько, Н. Оніщенко, Ю. Тихомиров, О. Ярмиш тощо. Водночас окремі елементи у змісті права розглядали І. Венедіктова, А. Здравомислов, О. Коваленко, І. Лихолат, І. Першина, В. Субочев, В. Трофименко, О. Чепис, Л. Шенгерій та багато інших. Але, незважаючи на таке глибоке опрацювання, у досліджуваній сфері все одно спостерігається багато «білих плям», неоднозначним залишається як сам зміст права, так і підходи до його складників, що вказує на актуальність тематики наукової статті.

Постановка мети. Метою наукової статті є критичний аналіз складових змісту права як комплексної загальнотеоретичної категорії.

Виклад основного матеріалу. Неоднозначність категорії змісту права зумовлюється численною кількістю факторів, нерідко неюридичних, через які підлягає тлумаченню юридична матерія. Причому деякі з них здійснюють вплив на зміст права безпосередньо, інші ж – опосередковано, що ускладнює аналіз. До змісту права безумовно належать парні категорії: воля та інтерес, а також існуюче та належне [1, с. 392–395; 2, с. 128–130], хоча деякими авторами його компонентний склад розширюється. Поряд з цим, не варто ігнорувати підхід С. С. Алексєєва, який визначає зміст права як власне його матерію, субстанцію та виділяє у ньому інтелектуальне та вольове начало [3, с. 94–95]. Вольове начало поряд із інтересом фігурує і в попередніх тезах, притому що об'єктивно видається необхідність доповнення цієї зв'язки ще й інтелектуальною (раціональною) складовою.

Відтак, фундаментальним началом у змісті права виступає інтерес, який на психологічному рівні є втіленням фактичних потреб особи. Варто звернути увагу на наявність у юридичній науці двох категорій, які час від часу підлягають частковому змішуванню: «інтерес у праві» та «законний інтерес». Тим не менше, у контексті даного дослідження не представляється доцільним аналізувати конструкцію «законний інтерес», який знайшов відбиття у численних наукових працях [4; 5; 6], але від цього не перестає бути «юридичною фікцією» [7, с. 15]. «Інтерес у праві» викликає зацікавленість, як детермінанта породження права, невід'ємний елемент, вплетений у його зміст, та як передумова появи нових інтересів.

За влучним висловом А. Г. Здравомислова, категорія інтересу вироблена в історії соціальної думки для визначення реальних причин суспільних та індивідуальних дій [8, с. 8], а І. В. Першина підкреслює визначальне значення інтересу у правотворчості та реалізації права, а також помилковість зведення його до усвідомлених чи неусвідомлених потреб [9, с. 2]. Дійсно, хоча інтерес на етапі формування права виступає їхнім віддзеркаленням, тим не менше, є набагато ширшим за потреби, зокрема за рахунок того, що, по-перше, однією потребою може зумовлюватися певна кількість інтересів, а, по-друге, інтерес може породжуватися і чинним правом як наслідок його дії.

Висловлюється думка, що інтерес у правовій площині не є рівним, і це відбивається в суперечливості, багатоаспектності і неможливості привести ці інтереси до загального знаменника. Саме інтереси програмують правове регулювання і знаходять (підбирають) необхідні засоби правового впливу [10, с. 61, 62]. Але без виявлення найбільш затребуваних інтересів та без приведення їх до «загального знаменника» вони у жодний спосіб не можуть бути втілені у змісті права. Рівень правосвідомості дає змогу особам не лише збагнути, а й обмежувати власні інтереси, узгоджуючи їх з інтересами більшості (звідки власне і витікає правовий принцип «свобода однієї особи закінчується там, де починається свобода іншої»).

Виявлення точок впливу на сукупність різномірних інтересів та вибір для цього найоптимальніших засобів вже належить до інтелектуальної (раціональної) складової у змісті права. У науковій літературі наводяться аргументи на користь того, що оскільки право складається з норм, воно саме по собі вже є чимось безумовно раціональним [11], саме раціональний фактор забезпечує створення юридичних понять, юридичної логіки, мислення [12].

Л. М. Шенгрій розрізняє внутрішні та зовнішні аспекти раціональності права. У зовнішньому аспекті вона означає, що система правових норм може раціонально застосовуватися у практичних діях людини, що існує можливість раціонального розуміння права, що існують об'єктивні та суб'єктивні підстави права. У структурі внутрішньої раціональності автором виділяється логічний критерій, що має знайти застосування при створенні систем правових норм [13, с. 110]. Звідси випливає, що норма права виступає квінтесенцією системності, законів формальної логіки та юридичної техніки. Тобто для створення права використовується весь арсенал засобів раціонального мислення, напрацьованих людством. Але, незважаючи на широкий спектр перелічених вище засобів, інтелектуальне начало у змісті права все ж таки ними не обмежується. Наприклад, І. П. Лихолат доходить висновку про доцільність використання для аналізу правових явищ системи принципів раціональності, запропонованої українським філософом С. Б. Кримським. Ця система складається з двох груп принципів – тих, що належать до методологічної та гносеологічної сфери, і тих, що належать до світогляд-

ної сфери. Перша група охоплює принципи визначення міри, впорядкованих послідовностей, достатньої підстави, аналітичності, можливості відтворення в матеріальному чи розумовому експерименті пізнавальних ефектів, нормальності. До другої належать принципи обов'язковості доводів розуму та ізоморфізму [14, 15]. При зіставленні цих принципів із феноменами правової реальності стає очевидним глибоко-раціональний аспект, що виявляється, починаючи з формування права і закінчуючи втіленням приписів у життя. Ядром же цього процесу виступає правова норма (а саме її зміст), по-перше, детермінована раціонально-чуттєвим сприйняттям неюридичного середовища, а, по-друге, реалізована у юридичній практиці. Якщо підсумувати викладене, інтелектуальне (раціональне) начало у змісті права не можна сприймати виключно у вигляді дотримання правил формальної логіки, хоча це повинно бути невід'ємною якістю правових приписів. У широкому сенсі, інтелектуальне начало виявляється, з одного боку, у правильній оцінці інтересів під час переведення їх у зміст права та вибір правильних методів впливу на них, а, з іншого, як інструмент раціональної оцінки змісту норми її адресатом для подальшого втілення у фактичній поведінці.

Водночас дослідження інтелектуального моменту в змісті права повинно відбуватися виключно у комплексі із вольовим, бо сепаратизація зазначених категорій позбавляє сенсу будь-яку з них. За влучним висловом В. А. Трофименка, дослідження розуму та волі в їхній єдності дає змогу подолати їхню обмеженість і вивести механізм їхнього взаємодоповнення: наслідком розуміння людиною смислу права є її готовність бути відповідальною за свої вчинки, реалізовані у вольовій поведінці [16, с. 10].

Варто зазначити, що категорія волі неодноразово ставала предметом дослідження філософії, філології, психології, соціології, правознавства, а також комплексних міждисциплінарних напрацювань. Абсолютна більшість науковців, – як філософів, так і правознавців, – звертають увагу на подвійну психологічно-діяльнісну природу волі. Наприклад, О. А. Крижановська визначає волю як суб'єктивно-виконавчу складову діяльності [17]. «Воля є рушійною силою будь-якої свідомої дії; саме воля є практичним реалізатором потреби, інтересу, мети, установки» [18, с. 420], а також воля представляється у вигляді нерозривного єдиного психічного процесу, що складається із зовнішнього та внутрішнього вольових актів, які повинні бути неподільними [19, с. 10]. О. О. Коваленко підтримує позицію Д. А. Керімова про волю як про внутрішній намір особи, спрямований на реалізацію певної правової мети, психічне регулювання поведінки особи, що полягає в детермінованому та мотивованому бажанні досягнення поставленої мети, у виборі рішення, розробці шляхів, засобів та докладанні зусиль для їхнього здійснення [18, с. 24; 20, с. 23]. Це визначення повністю заслуговує на підтримку, лише за одним уточненням: вольовий момент опосередковує не лише правову

поведінку адресата правових приписів, а й, наприклад, волю законодавця, що спонукає його досягти мети впорядкування суспільних відносин за допомогою правильно інтерпретованих та грамотно відображених на рівні нормативно-правових актів інтересів. Не меншою мірою це стосується й волі суб'єкта правозастосування, що виступає стимулом для прийняття справедливого рішення. Тобто одного розуміння потреб та необхідних для їхнього задоволення засобів ще недостатньо, якщо бракує волі на їхнє втілення.

У певний спосіб стандартизований підхід характеризує виділення більшістю дослідників у змісті права нероздільних категорій належного та суцього. Соціальна затребуваність знаходить відбиття у змісті права, однак сама по собі соціальна система є динамічним утворенням, і «запити» на правове регулювання, що постійно надходять від неї, характеризуються рухливістю та неоднорідністю. Цілком зрозуміло, що формалізована норма повинна відбити у своєму змісті як фактичний стан речей (право у статичності), так і закласти певну кількість прогнозованих моделей регулювання на майбутнє (право у динамічності). В іншому разі нормативно-правові приписи будуть приречені на стрімке застарівання. Тобто можна сказати, що належне та суще в праві опосередковують дві сфери його буття: 1) відбивають фактичні відносини у суспільстві та одночасно розширюють їхні межі, прогнозуючи суспільний розвиток; 2) виступають віддзеркаленням сьогоденних потреб в упорядкуванні, але водночас мають на меті досягнення ідеалізованого порядку та уявлення про право як певний універсум.

У дисертаційній роботі Р. О. Кабальського доводиться, що норма нерозривно пов'язана з належним. Проте при розгляді норми як судження виникає питання про те, в який спосіб судження є пов'язаним з належним. Деонтологічне судження виражає певну цінність, на підставі якої робиться висновок про необхідність визначеної поведінки. Тобто норма (як деонтологічне судження) саме через цінність здійснює зв'язок зі сферою належного. Зв'язок цінності як ідеальної сутності з дійсністю опосередковується через акт судження – оцінку, яка здійснюється через мову [21, с. 8]. Тільки справа у тому, що сама дійсність характеризує якраз сферу суцього, і державно-правова рефлексія повинна передусім бути спрямованою на неї, і тільки у другу чергу, як прогноз, – на майбутнє. Крім того, вочевидь потребує відмежування та розрізнення «належної поведінки», що витікає із загальнообов'язковості права, та належного у змісті права.

Існує думка, що категорії належного та суцього в праві розділені лише штучно. Вони є нерозривними, оскільки нормативну силу має лише обумовлена фактичними відносинами правова норма, коли вона або співпадає зі «статистичною загальністю» дійсних людських вчинків, або здатна формувати цю всезагальність поведінки за допомогою свого механізму функціонування [22, с. 52]. Це є об'єктивною необхідністю, оскільки юридичний, соціальний та філософський

сенси має аналіз даних феноменів виключно як парних. Без ідеалу у змісті права воно буде гальмувати на місці, позбавлене рушійної сили. Відірване ж від суспільного життя, стане пустою конструкцією, що втратить регулятивні можливості [23, с. 136].

Платформою для визначення чогось як «належного» чи «неналежного» виступає співвіднесення юридичних приписів із фактичними реаліями (чи у зворотному зв'язку), раціональна та емоційна оцінка результатів цього зіставлення. Тобто наочною є трансформація первинного інтересу до формалізованого правового припису, а через неї – до правомірної чи неправомірної поведінки.

Висновки. У статті зроблено висновок, що до змісту права належать: інтерес, вольове начало, інтелектуальне начало, а також існуюче та належне.

Виявлено, що хоча інтерес на етапі формування права виступає віддзеркаленням фактичних потреб осіб, але є набагато ширшим за потреби, зокрема за рахунок того, що, по-перше, однією потребою може зумовлюватися певна кількість інтересів, а, по-друге, інтерес може породжуватися і чинним правом як наслідок його дії.

Стверджується, що норма права виступає квінтесенцією системності, законів формальної логіки та юридичної техніки. Тобто для створення права використовується весь арсенал засобів раціонального мислення, напрацьованих людством. Але інтелектуальне (раціональне) начало у змісті права не можна сприймати виключно у вигляді дотримання правил формальної логіки, хоча це повинно бути невід'ємною якістю правових приписів. У широкому сенсі, інтелектуальне начало виявляється, з одного боку, у правильній оцінці інтересів під час переведення їх у зміст права та вибір правильних методів впливу на них, а, з іншого, як інструмент раціональної оцінки змісту норми її адресатом для подальшого втілення у фактичній поведінці.

Водночас дослідження інтелектуального моменту в змісті права повинно відбуватися виключно у комплексі із вольовим, бо сепаратизація зазначених категорій позбавляє сенсу будь-яку з них. Вольовий момент опосередковує не лише правову поведінку адресата правових приписів, а й, наприклад, волю законодавця, що спонукає його досягти мети впорядкування суспільних відносин за допомогою правильно інтерпретованих та грамотно відображених на рівні нормативно-правових актів інтересів. Тобто одного розуміння потреб та необхідних для їхнього задоволення засобів ще недостатньо, якщо бракує волі на їхнє втілення.

Щодо існуючого та належного у змісті права робиться висновок, що формалізована норма повинна відбивати у своєму змісті як фактичний стан речей (право у статиці), так і закласти певну кількість прогнозованих моделей регулювання на майбутнє (право у динаміці). В іншому разі нормативно-правові приписи будуть приречені на стрімке застарівання.

Список використаних джерел

1. Проблемы теории государства и права: учебник / под ред. М. Н. Марченко. Москва: Норма, 2008. 784 с.
2. Общая теория права и государства: учебник / под ред. В. В. Лазарева. Москва: Юристъ, 2003. 520 с.
3. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2-х т. Москва: Юридическая литература, 1981. Т. 1. 360 с.
4. Малько А. В., Субочев В. В. Законные интересы как правовая категория. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс, 2004. 359 с.
5. Чепис О. І. Охоронюваний законом інтерес у цивільному праві: поняття та структура. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 1. С. 129–134.
6. Венедіктова І. В. Окремі аспекти захисту законних інтересів у праві інтелектуальної власності. *Право та інноваційне суспільство*. 2013. № 1. С. 38–56.
7. Тихомиров Ю. А. Коллизионное право: учеб. и науч.-практ. пособ. Москва: ЮРИНФОРЦЕНТР, 2000. 394 с.
8. Здравомыслов А. Г. Проблема интереса в социологической теории. Ленинград, 1964.
9. Першина И. В. Интерес в праве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Н. Новгород, 2002. 183 с.
10. Венедіктова І. В. Роль інтересу в поділі права на приватне і публічне. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3(39). С. 61–68.
11. Кистяковский Б. А. Рациональное и иррациональное в праве. *Хрестоматія з філософії права*. Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, 2012. Т. 3: Гносеологія права.
12. Маисурадзе Н. Рациональное, экзистенциальное и интуитивное в свободно-варьируемом интегральном и филоменном праве. URL: <http://gisap.eu/ru/node/1167>
13. Шенгерій Л. М. Раціональна та ірраціональна складові сучасної системи права. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2006. № 81. С. 109–112.
14. Лихолат І. П. Раціональне та позараціональне в праві (на матеріалах законотворчості): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2001. 19 с.
15. Крымский С. Б., Бургин М. С. Принципы рациональности и проблема их моделирования. *Методологические аспекты естественнонаучных исследований*. Київ: Наук. думка, 1985. С. 3–17.
16. Трофименко В. А. Розум та воля як антропологічні основи права: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2004. 21 с.
17. Крыжановская О. А. Свобода, воля, власть (философские проблемы социальной и политической воли). Ростов-на-Дону: СКНЦ ВШ, 1996. 166 с.
18. Керимов Д. А. Методология права. Предмет, функции, проблемы философии права. Москва: Аванта+, 2001. 560 с.
19. Сенина Ю. Л. Категория воли в гражданском праве России (в аспекте гражданско-правовой сделки): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Томск, 2006. 27 с.
20. Коваленко О. О. Воля як філософсько-правова категорія. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2013. Вип. 20. С. 19–23.
21. Кабальський Р. О. Нормативність права як предмет філософського аналізу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Харків, 2008. 19 с.

22. Чефранов В. А. Правовое сознание как разновидность социального отражения. Киев, 1976. 138 с.
23. Михайліна Т. В. Роль інтегративного потенціалу правосвідомості у реформуванні правової системи: монографія. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. 312 с.

References

1. Marchenko M. N. (2008). Problemy teorii gosudarstva i prava: uchebnik. Moskva: Norma. 784.
2. Obschaya teoriya prava i gosudarstva: uchebnik. (2003) / pod red. V. V. Lazareva. Moskva: Yurist. 520.
3. Alekseev S S. (1981). Obschaya teoriya prava: v 2-h t. Moskva: Yuridicheskaya literatura. T. 1. 360.
4. Malko A. V., Subochev V. V. (2004). Zakonnye interesy kak pravovaya kategoriya. Sankt-Peterburg: Yuridicheskii tsentr Press. 359.
5. Chepys O. I. (2013). Okhroniuvanyi zakonom interes u tsyvilnomu pravi: poniattia ta struktura. *Porivnialno-analitychne pravo*. # 1. 129–134.
6. Venediktova I. V. (2013). Okremi aspekty zakhystu zakonnykh interesiv u pravi intelektualnoi vlasnosti. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*. # 1. 38–56.
7. Tihomirov Yu. A. (2000). Kollizionnoe pravo. Moskva: YURINFORTSENTR. 394.
8. Zdravomyislov A. G. (1964). Problema interesa v sotsiologicheskoy teorii. Leningrad.
9. Pershina I. V. (2002). Interes v prave: dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.01. N. Novgorod. 183.
10. Venediktova I. V. (2011). Rol interesu v podili prava na pryvatne i publichne. *Universytetski naukovi zapysky*. # 3(39). 61–68.
11. Kistiyakovskiy B. A. (2012). Ratsionalnoe i irratsionalnoe v prave. Hrestomatia z filosofii prava. Chernivtsi: Chernivetskiy natsionalnyi universytet Im. Yuria Fedkovycha. T. 3: Gnoseologiya prava.
12. Maisuradze N. (n. d.). Ratsionalnoe, ekzistentsialnoe i intuitivnoe v svobodno-varirovannom integralnom i filomennom prave. URL: <http://gisap.eu/ru/node/1167>
13. Shenherii L. M. (2006). Ratsionalna ta irratsionalna skladovi suchasnoi systemy prava. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka*. # 81. 109–112.
14. Lykholat I. P. (2001). Ratsionalne ta pozaratsionalne v pravi (na materialakh zakonotvorchosti): avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.12. Kyiv. 19.
15. Kryimskiy S. B., Burgin M. S. (1985). Printsipy ratsionalnosti i problema ih modelirovaniya. Metodologicheskie aspekty estestvennonauchnykh issledovaniy. Kiev: Nauk. dumka. 3–17.
16. Trofymenko V. A. (2004). Rozum ta volia yak antropolohichni osnovy prava: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.01. Kharkiv. 21.
17. Kryizhanovskaya O. A. (1996). Svoboda, volya, vlast (filosofskie problemy sotsialnoy i politicheskoy voli). Rostov-na-Donu. 166.
18. Kerimov D. A. (2001). Metodologiya prava. Predmet, funktsii, problemy filosofii prava. Moskva: Avanta. 560.
19. Senina Yu. L. (2006). Kategoriya voli v grazhdanskom prave Rossii (v aspekte grazhdansko-pravovoy sdelki): avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk: 12.00.03. Tomsk. 27.
20. Kovalenko O. O. (2013). Volia yak filosofsko-pravova katehoriia. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody «PRAVO»*. Is. 20. 19–23.
21. Kabalskiy R. O. (2008). Normatyvnist prava yak predmet filosofskoho analizu: avtoref. dys. ... kand. yuryd nauk: 12.00.12. Kharkiv. 19.

22. Chefranov V. A. (1976). *Pravovoe soznanie kak raznovidnost sotsialnogo otrazheniya*. Kiev. 138.
23. Mikhailina T. V. (2018). *Rol intehratyvnoho potentsialu pravosvidomosti u reformuvanni pravovoi systemy*. Vinnytsia: DonNU Imeni Vasylia Stusa. 312.

Tetiana Mikhailina, Yurii Hotsuliak. Content of Law as a Complex General Theoretical Category

The article examines the specific features of the content of law as a complex general theoretical category.

It is concluded that the contents of the law include: interest, volitional principle, intellectual principle, as well as existing and proper principles.

It is revealed that although interest at the stage of law formation acts is a reflection of the actual needs of individuals, it is much broader than the need, including due to the fact that, firstly, one need can determine a certain number of interests, and, secondly, interest can be generated by the current right, as a consequence of its action.

It is argued that the rule of law is the quintessence of consistency, laws of formal logic and legal technology. That is, to create law, the entire arsenal of rational thinking tools developed by mankind is used. But the intellectual (rational) principle in the content of law cannot be perceived solely in the form of compliance with the rules of formal logic, although this should be an integral quality of legal prescriptions. In a broad sense, the intellectual principle is manifested, on the one hand, in the correct assessment of interests when translating them into the content of law and choosing the right methods of influencing them, and, on the other, as a tool for rational assessment of the content of the norm by its addressee for subsequent implementation in actual behavior.

At the same time, the study of the intellectual moment in the content of law should take place exclusively in conjunction with the volitional one, since the separation of these categories makes any of them meaningless. The volitional moment mediates not only the legal behavior of the addressee of legal prescriptions, but also, for example, the will of the legislator, which encourages him to achieve the goal of streamlining public relations with the help of correctly interpreted and correctly reflected interests at the level of normative legal acts. That is, one understanding of needs and the means necessary to meet them is not enough if there is not enough will to implement them.

Regarding the existing and proper law in the content, it is concluded that the formalized norm should reflect in its content both the actual state of affairs (law in static) and lay down a certain number of predicted regulatory models for the future (law in dynamics). Otherwise, the regulations will be doomed to rapid obsolescence. That is, we can say that the existing and proper law mediate two spheres of its existence: 1) reflect actual relations in society and at the same time expand their boundaries, predicting social development; 2) are a reflection of today's needs for ordering, but, at the same

time, they are aimed at achieving an idealized order and the idea of law as a certain universe.

Keywords: content of law, will, volitional principle, rational principle, interest in law, existing law, proper law.